

Bu derste, öğrencilerin seçmiş oldukları etnografi örnekleri alan araştırması nitelikleri açısından değerlendirilmektedir. Bu çerçevede hazırlanmış bir sunum örneği aşağıda yer almaktadır.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
HALKBİLİM BÖLÜMÜ

DOĞU KARADENİZ'DE DEVLET, PİYASA, KİMLİK
İKİ BUÇUK YAPRAK ÇAY
ILDIKO BELLER- HANN
CHRIS HANN

Ankara, Haziran 2020

**“DOĞU KARADENİZ’DE DEVLET, PİYASA, KİMLİK; İKİ BUÇUK YAPRAK ÇAY”
ADLI ETNOGRAFİK ALAN ARAŞTIRMASININ;**

**A) KONU, B) YÖNTEM ve TEKNİK, C) BULGULAR ve YORUM, C) ETİK
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ;**

A) KONU:

Çalışma, Doğu Karadeniz’de Trabzon’un Of ilçesi ile Sarp’taki Gürcistan sınırına dek uzanan yüz yirmi kilometrelik bir kıyı şeridini kapsar. Araştırmaların büyük çoğunluğu merkez ilçeler olan Fındıklı ve Pazar ilçeleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Ayrıca araştırmacılar kitapta Rize ili ile Artvin’in üç komşu ilçesini (Harita1.1- 1. 2)¹ içine alan bölgeyi Lazistan² olarak isimlendirmişlerdir.

Araştırmacılar çalışma alanlarını üç bölgeye ayırırlar. 1- Çoğu kasabaların toplandığı denizin bitişiğindeki kara, 2- Bahçelerle, ormanlık alanlarla kaplı bir ara kuşak; burada küçük yerleşim alanlarıyla köyler toplanmıştır. 3- Yaylalarla Kaçkar Dağları’nın karlı tepeleri.

Bölge halkı için deniz her zaman önemini korumuştur. Balıkçılık bölgenin geçim kaynaklarından biridir. 20. Yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen en önemli değişiklik, fındık ağaçlarıyla mısır tarlalarının yerini çayın almasıdır.

Yukarıda sınırları çizilen bölgede; Giriş, 1- Devlet, 2- Pazar, 3- Sivil toplum, 4- Ataerkillik, 5-Evlilik, 6-İslâm, 7- Etnik aidiyet başlıklarını içeren konularda çalışmalar yapılmıştır.

Özetle, aşağıda belirttiğim konular araştırılmış ve raporlaştırılmıştır.

1- Devlet

a) Kemalizm ile milliyetçilik: Ulusal Kurtuluş Savaşı sonucunda 1923 yılında laik cumhuriyetin kurulduğunu, Mustafa Kemal’in Cumhurbaşkanı seçildiğini, Halifeliğin kaldırıldığını, Medeni kanunun kabul edildiğini, Devletin Başkent’inin İstanbul’dan Ankara’ya taşındığını yazar. Mustafa Kemal’in gerçekleştirdiği reformlardan bazılarının köklerinin, Jön Türklere kadar gittiğini, çok partili sisteme geçiş için denemeler

---

¹ Sayfa 11-12

² Bu konuya “D)Etik” bölümünde değinilecektir.

yapıldığını; eğitim, adalet, sosyal hayat alanında birçok yeniliğin gerçekleştirildiğini anlatır. Devletin yapılanması ve işleyişiyle ilgili genel bilgiler verir.

b) İdare ve denetim: Her şehir de bulunan İdari yönetim, jandarma, askeri garnizonlar, diğer devlet memurları ile Atatürk heykellerinin devletin gücünü sürekli hatırlattığından bahseder. Memurlar, Kemalizm'in resmi taşıyıcılarıdır.

c) Bölgesel gelişim: Çay daha önceleri yörede bilinmemektedir. Rize'de 1920'li yıllarda ilk denemeleri, devletin bölgeye göndermiş olduğu ilk Kemalist öğretmen olan Zihni Derin başlatmıştır. Zamanla bölgeye hızla yayılmıştır. Yeni fabrikaların kurulduğu, devletin tarım uzmanlarının üreticilere teknik destek sağladığı anlatılır. Çay sanayisinin güçlenmesi sadece çay yaprağı üreticileri için bir gelir kapısı olmakla kalmadı, ayrıca halka da yan birçok fayda sağladı. Sadece Mayıs'tan Ekim'e kadar yüz yirmi gün süren toplama mevsiminde olsa da fabrikaların emeğe ihtiyacı oluyordu. Bu fabrikalar işlenmiş çay erzakından, tıbbi bakıma, emekli aylığına kadar bir dereceye kadar insanlara fayda sağlıyordu. Ekonomik darboğazın yaşandığı dönemlerde kahve piyasada bulunmayınca çay ucuz olması nedeniyle ülke çapında hızla benimsendi. Tütün ve diğer tekel ürünleri gibi çayı da devlet dağıtıyordu. Çayhane, kamu alanında erkekler için en önemli toplumsallaşma alanı olmuştu. Faydalarının yanında yeni eşitsizlikleri de beraberinde getirmişti. Elle toplanan çaylar zamanla makaslarla toplanır hale geldi. Kâğıt üzerinde alım yerlerine teslim edilen yaprakların kalitesini denetlemekle yükümlü Çay Kurumu denetçileri **sadece üstteki iki yaprakla tomurcuğu ("iki buçuk yaprak")** kabul ediyorlardı. Bölgede kurulan çay fabrikalarının sayısı kırk beşe kadar çıktı.

d) Eğitim: Devletin yaşam ve düşünme biçimlerini etkileme mücadelesindeki en önemli silahı, eğitim sistemi üzerindeki denetimidir. Cumhuriyet'ten önce bölgedeki eğitim dağınık ve neredeyse tamamıyla dine bağlıydı. Atatürk laik eğitime büyük öncelik veriyordu. Her köyde beş yıllık bir eğitim programının uygulanabilmesi için ilkokullar yaptırdı. Temel amaç cehaletin ortadan kaldırılması, bilimsel nitelikte bir bilginin öğrencilere kazandırılmasıydı.

e) Zamanlar, mekânlar, vatanseverlikler: Kemalizm'in yüzü geleceğe dönüktür. İyi bir toplumun bu dünyada, devletin bugünkü sınırları içerisinde oluşturulması gerekir.

Eski yer adları yeni Türkçe adlarla değiştirilmiştir. Bütün hayatını bölge dışında çalışarak geçirenler zamanla çoğu vakitlerini köyde geçirir olmuşlardır. Nedeni sorulduğunda temiz havası, kaliteli suyu ve köy hayatının dinginliğinden bahsedilir. Çaya yeşil altın denir. Deniz'e ise "deniz ana" derler. Yerel düzeyde köylerdeki tarihsel belleğin zayıf olduğu, ancak birkaç kişinin yerleştikleri yerin ne zaman kurulduğu hakkında bir fikri olduğu görülür.

2- Pazar

a) Pazar ilkesi ve Pazar yerleri: Pazar sözcüğünün bölge halkında çağrıştırdığı anlam, Pazar ilkesinin tanımı, tarihi, yaygınlaşması hakkında bilgiler verilir.

b) Kasabayla köy arasındaki kaynaşma: Belirli zamanlarda kasabada kurulan Pazar yerlerinde köylülerin ürettiklerini getirerek burada sattıkları, her köylünün kasabada önceki alışverişlerinden tanıdığı bir yakını, eşi dostu olduğu, alışverişlerini bunlardan yaptıkları anlatılır.

c) Çay sektöründeki sınırlı piyasa: Bölgenin zenginliğinde çok payı olan çay sanayisi, 80'li yılların ortalarına kadar piyasadaki dalgalanmadan etkilenmemiştir. Anavatan Partisi'nin devlet tekellerini özel rekabete açmasıyla Çay Kurumu'nun tamamıyla özelleştirilmesini de içeren radikal bir programın yürürlüğe gireceği ümit ediliyordu. Hükümet, önceleri temkinli davranmasına rağmen 1985'te devletin çay üzerindeki tekeli kaldırır. Böylece özel sektör girişimcilerine Çay Kurumu'nun kırk beş fabrikasıyla rekabet şansı açılır. 1986'da Çay Kurumu Çernobil nükleer felaketinden etkilenmiş yaprakları hiçbir şeyden şüphelenmeyen tüketicilere işleyip satmakla suçlanınca kurumun ününe gölge düşer. Bu olay, gelecek yıllarda bu sektörde faaliyet gösterecek ilk özel girişimcilere karşı kamuoyunda olumlu bir havanın doğmasına yol açar. Büyük ve küçük ölçekli birçok fabrika kurulur Çay Kurumu'nun tekeli kırılmak için. Çay alımları yapılır, fabrikalar çalışmaya, üretmeye başlar ama bu durum her zaman çay üreticilerinin ve çalışan işçilerin lehine olmaz.

d) Tüketimciliğin ulusal filtresi: Bölgede çay sektöründeki pek çok insan, piyasayı yabancılarla rekabetten koruması için devletten destek bekler ve herkes Türk çayı tüketir. Yeni pazarların kurulmasında ve yeni siyasi toplulukların oluşmasında medya önemli rol oynar. Boyalı basının yaygınlaşması, özel televizyonların kurulmasıyla bu sektörde özel rekabete açılmış oldu. Film yıldızları, siyasetçiler ve mankenler gibi arabesk yıldızlarının da özel hayatı basında büyük yer alıyordu. Aynı ilgi seçkin sporculara da gösteriliyordu. Milli takımın başarıları halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Özal döneminde izlenen piyasa yanlısı politikalar toplumsal farklılaşmayı artırmıştır; bu durum bölgede de sık sık konuşulur. Sözgelimi, hayatlarını sadece çayla kazanan fakir köylü aileler bu sektörde kötüye giden ekonomik eğilimler nedeniyle çok sıkıntı çekmiştir. Öbür tarafta ise, meslek sahiplerini, üst düzey devlet memurlarını ve işadamlarını kapsayan “sosyete” denen tabaka vardır.

e) Rus pazarları: 1988 yazında Sarp ile Özerk Gürcistan Cumhuriyeti’nin Acaristan Özerk Bölgesi arasındaki sınır törenle açılır. Türkiye ile Sovyetler Birliği, ticari ilişkilerini geliştirme kararı alırlar. Bu durum başta bölgeyi pek etkilememekle birlikte 1990’ın sonunda Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bölge üzerinde önemli etkileri olur. Küçük tüccarlar Sovyetler Birliği’nin dört bir yanından Türkiye’ye akın akın gelmeye başlarlar. Bölgedeki küçük kentler hemen Rus pazarı adını alan yepyeni bir olgu ile karşı karşıya kalırlar. Bu pazarlar hem büyük bir çekime hem de büyük tartışmalara sahne olurlar.

3- Sivil toplum

a) Parti siyaseti: Bu bölgede çay sanayisinin gelişimiyle birlikte siyasi partiler, devlet yapıları ve bu partileri destekleyenler ile bu partilerde görev alanlar iç içe geçmiştir. Siyasi örgü tek tip değildir. Dinci partilerde Rize ve çevresinde güçlüdür. Ortanın solu diyebileceğimiz partiler daha doğudaki küçük kasabalarda ve köylerde daha başarı göstermiştir. Partilerde aktif olanlar büyük oranda erkeklerdir. Çay kurumu, devlet olanaklarının Lazistan’a aktarıldığı kaynak olmuştur.

b) Kahve toplumu: Siyasetin bu bölgede erkeklerin toplumsallaşma araçlarından sadece biri olduğu, üstelik diğerlerinden daha az önemli olduğu, futbolun en gözde spor olması,

yönetim kadrolarının ünlü, yerli iş adamlarından oluştuğu anlatılır. Avcılık yöreye özgü bir faaliyettir.

Çayhaneler, kıraathaneler veya kahveler erkeklerin toplumsallaşmasında çok önemli yerlerdir. Bu yerlerde sadece birkaç bardak çay parasına saatler, özellikle kış aylarında günler geçirilebilir. Daha önce kasabalarda yaygın olan kahvehaneler çayın gelişiyle birlikte kırsal kesimde de yaygınlaşmaya başladılar. Kahvehaneler önemli futbol maçlarının seyredildiği, sürekli tavla ve diğer oyunların oynandığı yerlerdir.

c) Tasarruf yapmak ve kredi kurumları: Kahve toplumuna kadınlar katılmazlar. Kendi aralarında içinde ekonomik bir öğede içeren, Anadolu'nun başka yerlerinde de benzer adlarla işlev gören “kabul günü”, “altın günü”, “paralı gün” gibi toplumsallaşma biçimi yaratmışlardır. Bu toplantılarda yemek ve eğlencede vardır. Biriktirilen para veya altınlar kadınların denetiminde olan, sıkıntılı günlerinde bir teminat olacak kişisel bir kaynak demektir.

d) Yardımlaşma: Çay Kurumu'nun belirlediği kontenjan dışında kalan çay miktarını özel sektöre vermek yerine başka bir köye cami inşaatında kullanılmak üzere hediye olarak verip bir yıl sonra geri alarak bir dayanışma örneği gösterirler. Küçük yol, köprü ve teleferik yapım çalışmalarında kırsal yöredeki erkeklerde çalışır. Erkeklerin işbirliği kısa süreli etkinliklerle sınırlı iken, kırsal kesimdeki birçok kadın daha uzun süreli, sistemli işlerde bir arada çalışırlar. Meci adı verilen karşılıklılık ilkesine dayanan bir yardımlaşma sistemleri de vardır. Meci, tüketime değil üretime yöneliktir.

e) Toplumsal cinsiyet: Sivil toplum bölgede yerleşmiş bir model değildir. Toplum kelimesi, fazla duyulmaz. Dernekleşme yaygın değildir. Devlet yetkilileriyle iş adamlarının çoğu erkektir. Yüksek eğitim alan kadınların çok azı bu bölgeye dönerek burada yaşamaya ve çalışmaya devam eder. Evli çiftler çok nadir olarak çiftler halinde birbirlerini ziyaret eder, genellikle eşlerden her biri kendi toplumsal ağlarını oluşturmaya devam eder. Kızlar sıkı bir disiplin altında yetiştirilir.

4- Ataerkillik

a) Sepetler temel bir simge mi? Sepet benzetmeleri bölgede kadınlar için sık kullanılır. Bu benzetmelerde kadın, değeri olmayan bir varlık olarak görülür. Alay konusu yapılı.

Kadınların temel işlevi çocuk doğurmaktır. Evlilik, boşanma, evin idaresi ve ekonomik stratejiler gibi önemli bütün toplumsal meselelerde söz sahibi değildir. Silahlar erkek iktidarının gösterişli bir simgesidir. Ayrıca namus anlamında onur konusundaki tartışmaların halledilmesi için el altında bulundurulmuş hazır bir alettir. Nerede ise her evde bir tabanca bulunur. Erkek doğuran gelin el üstünde tutulur.

b) İş: Çalışmak erkeklerin ilk fırsatta kaydardıkları bir olgudur. Çayı kadınlar toplar, erkekler özellikle çay fabrikalarında vardiyalı olarak, ayrıca çayı köylerden fabrikalara nakletmek için kamyon şoförü olarak da çalışırlar. Erkeklerin odun ya da hayvan yemi taşınması pek yaygın değildir. Bütün denizcilik işleri, balık tutmak, avcılık, ticaret, esnafılık, şoförlük ve göçmenlerin yapacağı işler erkeklerle alakalıdır. Çayın üretiminin yaygınlaşmasıyla geleneksel işbölümünün güçlendiği de dile getirilir.

c) Para: Bazı durumlarda evdeki kadının para konusunda denetimi tam olmasına karşılık bazılarında kadınların hiçbir mali özerklikleri yoktur. Birçok hanenin birden çok gelir kaynağı vardır. Nakit akışları yıl içinde aylara düzenli olarak dağılmış durumda değildir.

d) Miras: Mirasın genel ilkeleri şöyledir: Bölgede en önemli zenginlik kaynağı sayılan arazilerle evler erkek çocuklar arasında eşit bir biçimde bölüştürülür. Arazi başlıca mülktür. Çayın yetiştirilmeye başlanmasıyla birlikte arazi fiyatları son derece yükselmiştir. Arazinin el değiştirmesi ancak bütün aile üyelerinin ölmesi ya da hepsinin dönmek üzere bölgeden ayrılması gibi oldukça istisnai durumlarda gerçekleşebilir. Hukuken, miras konusunda Türk kadınlarının erkeklerle aynı haklara sahip olmalarına rağmen bu durum uygulamada görülmemektedir.

e) Bölge içi farklılıklar: Kadınların evin içerisinde kendilerini ne ölçüde ifade edecekleri konusundaki farklılıklar birey olarak kadınlarla erkeklerin ilişkilerine bağlıdır. Birçok ailenin hem şehirde hem de kırsal alanda oturdukları evleri vardır. Eğitim ve kültür farklılıkları doğuya doğru olumlu yönde farklılık gösterir.

f) Namahrem: Bütün bölgede yaygın olan söylemle, yöre insanları, özellikle de kadınlar, kadın- erkek ayrışmasını ve namus kodlarını namahrem kavramıyla açıklar. Anlamı sözlüklerde “ Tanıdık olmayan kişi, özellikle kan bağı olmayan, bu nedenle de

yakın ilişki kurmaktan kaçınılan kadın veya erkekler için kullanılır.” Namus kodlarının temeli olarak namahrem fikri aslında erkek otoritesine saygıyı ve itaatkârlığı pekiştiren bir etkidir.

5- Evlilik

a) Evlilik bağı: Evlilik aileleri şekillendiren, birbirine bağlayan ve yeniden üreten bir kurumdur. Bu nedenle toplumsal hayatta merkezi bir konumdadır. Bütün gelenekleri barındırması gerektiğine inanılır. Türkiye’nin büyük bölümünde olduğu gibi Lazistan’da da geleneksel kurallara uygun olarak ilk kez evlenen gençler eş seçiminde pek söz sahibi değillerdir. Kız kaçırılmalarda mevcuttur ama özellikle kızlar için büyük riskler barındırır. İki taraf barışmazsa, sözgelimi aile içi şiddet gibi sorunlar yaşandığında kızın baba evine kabul edilip edilmeyeceğinin güvencesi yoktur.

b) Ödemeler: Yeni evlilere iki tarafında maddi destek sağlamasına çok önem verilir. Başlık parası günümüzde yaygın değildir. Bu konuda bölgesel farklılıklar konusunda yapılan ankete pek olumlu sonuçlar alamadık. Kaçamak cevaplar verildi. Gelinin eline geçen en önemli maddi varlık çeyiz ve çeşitli törenlerde takılan takılardır.

c) Akraba evliliği: “Dışarıdan evlenme” sağlam temelleri olan bir gelenektir. Ancak her kesimde akraba evliliklerinin de yapıldığı görülür. Temel nedeni olarak aile mallarının dışarıdan kişilere gitmemesi isteği gösterilir.

d) Nikâh ve düğün: Hemen hemen herkes imam nikâhını evliliğe atılan en önemli adım olarak görürler. Tören gizli tutulur. Sonrasında resmi nikâh kıyılır. Düğünler yaz aylarında yapılır. Genellikle çay toplama dönemlerinin arasına denk getirilir.

e) Çokeşli evlilikler ve boşanmalar: Çokeşli evliliklerin temel sebebi ilk eşin erkek varis doğuramamasıdır. Bu durum aynı zamanda boşanma sebebidir. Gösterilen bahane ise geçimsizlik olduğudur.

6- İslâm

a) Değişen dini canlılık: Çok az kadının başörtüsüz sokağa çıkabildiğini, son dönemlerde bir sürü caminin inşa edildiğini, ticari tesislerde dini yazıların açıkça sergilendiğini, 1983 yılında Ramazan ayında elli bin kişilik bir şehirde oruç zamanı tek açık lokanta bulmanın mümkün olmadığı anlatılır. Din işlerinin idari olarak nasıl örgütlendiğinden bahseder.

b) Hayatlara şekil vermek: Dinin her günkü kişisel ve toplumsal mevcudiyet üzerinde etkileri olduğu anlatılır. Namaz, oruç, örtünme, camiye gidip gitmeme, bayramlar, sünnet, sünnet düğünü, ölünün ardından okunan dualar ve yakılan ağıtlar, cenaze merasimi, mevlüt, hac konularına değinilir.

c) Popüler akım: Devlet yetkililerinin çocukları ile şehir ve köylerdeki birçok okul çocuğu, ergenlik dönemine ulaşmadan önce yaz tatillerinde genellikle peş peşe birkaç yaz Kuran kurslarına giderler. Yaradılış konusundaki düşünceler hep Kuran'a dayanmaktadır. Cennet, cehennem, öte dünya, şeytan, melekler, huri kızları, cin, peri, muska,³ büyü, günah ve sevap konularında halkın inanç ve uygulamaları sıralanır.

d) Militan eğilim: Tarikatların örgütlenmeleri ve faaliyetleri sayfalarda yer bulur.

e) Söylemler, gerçeklikler, ahlak kuralları: Doğu ve batı arasındaki karşıtlıklar, ikili söylemler, inanç ve uygulama arasındaki çelişkiler anlatılır.

7- Etnik aidiyet

a) Azınlıklar ve her şeye rağmen başarmak:

“İnsanların yaşam döngüleri boyunca çeşitli ilkelere ve modellere sürekli esnek bir, uyum sağlama süreci içinde olduklarını görüyoruz. Belirsizlikleri ve hep tavizler verme ihtiyacını göz önünde bulundurursak bu süreci en iyi, ‘her şeye rağmen başarmak’ diye tanımlayabiliriz.” (Hann ve Hann, 2012: 300)

b) Lazi ile Hemşinli: Lazi, Hemşinli gibi adlandırmalar genellikle soya atfedilen sınıflandırmalar olarak algılanır. Lazi ve Hemşinli olarak etnik kimlik temelinde herhangi bir idari birim ya da göçmen derneği kurulmamıştır. Birçok ilçede birlikte

---

³ Kitap'ta "Nuska" olarak yazılmıştır.

yaşarlar. Beslenme şekilleri ve kız alıp verme usullerinde bazı farklılıklar vardır. Ancak aralarında hiçbir sürtüşme yoktur. Hiç sorunsuz aynı kahvelere ve dükkânlara giderler.

c) Etnik yaratım mı, etnik kıyım mı? Bu alt başlık altında etnik kıyım teriminin insanların kültürel kimliklerinin yok edilmesi şeklinde tarif edildiğini görüyoruz. Diğer anlatımlarda bir anlam bütünlüğü yoktur. Etnik topluluk olarak adı geçenlerin dahi bu adlandırılışı kabul etmedikleri söylenir.

8- Sonuç

a) Bölgesel bilanço: Yaşanılan coğrafyanın zorluğu, siyasi partilerin her genel seçim öncesinde limanın yenilenmesi için gerekli kaynağı bulacaklarına dair söz vermelerine rağmen sözlerini yerine getirmeyişleri anlatılır. Liman ve yol yapanların, doğaya hâkim olmak için ne kadar çabalarsa çabalasınlar başarı sağlayamadıkları, insanların kişiliğinin şekillenmesinde İslâm'ın önemli bir rol oynamaya devam ettiği, devlet ilkesiyle piyasa ilkesi arasında gidip gelen denge dile getirilir. Sonuç olarak bölgede ekolojik dengenin bozulduğuna inanılır.

b) Modernlik, kültür, medeniyet: Kemalist modernleşmenin maddi olanaklarından en çok faydalananların Laziler ve Hemşinliler olduğu yazılır. Kültürün modern antropolojinin temel kavramlarından biri olmasına rağmen gün geçtikçe daha sorunlu bir kavram haline geldiği ve kültür kavramının antropologların denetiminden çıktığı söylenir.

“Belki de antropoloji disiplininin temel kavramı, milliyetçilik çağında, sınırlanmış birimler talihsiz çağrışımını edindikleri için ne kültür ne de toplum olmalıdır; bunlar yerine sınırsız zenginliğiyle medeniyet terimi belki de daha uygundur.” (Hann ve Hann, 2012: 340)

Konusu nedeniyle ‘etik’ bölümünde de dile getirmiş olduğum amaçlarını kitap’ın değişik kısımlarında şöyle belirtiyorlar:

a) “Bölgenin örf ve âdetlerini araştırmak.” (Hann ve Hann, 2012: 26)

- b) “Yine de bu kitap geleneksel Lazistan hakkında değildir. Bu kitap Türkiye’nin bir bölgesinin bizim tanık olabildiğimiz 20. yüzyılın son yirmi yılına dairdir ve bölgenin modernitesini, yani Kemalist cumhuriyetçilerin amaçlarının ne dereceye kadar gerçekleştirildiğini vurgular.” (Hann ve Hann, 2012: 26)
- c) “Bu kitaptaki temel amacımız Kemalist projenin getirdiği modernitenin “sıradan insanlar” tarafından nasıl yaşandığını ortaya çıkararak Kemalist toplumun karmaşıklıklarını aydınlatmaktır.”(Hann ve Hann, 2012: 36)
- d) “Bu çalışmada bizim başka bir amacımız daha var. Türkiye’nin bu bölgesini çalışarak, etnografin “tabandan” bakış açısının devlet ve benzeri dış güçlerce gerçekleştirilen⁴ büyük değişikliklere ışık tutabileceğini göstermek istiyoruz. Türk modernitesini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendiriyoruz; bakış açımız hem farklı hem de herhangi bir romantik geleneksel kültür örüntüleri kavramına dayanmıyor.” (Hann ve Hann 2012: 37)
- e) Britanya Devleti’nin vermiş olduğu bir bursun veriliş amacını da “Teşekkür” kısmında şöyle belirtmektedir. “Türkiye’de Tarımda Yeni Uzmanlaşmanın Toplumsal ve Örgütlenmeye ilişkin yönleri.” (Hann ve Hann, 2012:8)
- f) “Biz özellikle toplumsal kimliklerin dönüşümleriyle ilgileniyoruz.” (Hann ve Hann, 2012: 41)
- g) “Bu çalışmanın başka bir amacı da değişen toplumsal kimlikleri araştırmaktı. Değişen toplumsal kimliklerin birçoğu, bu bölgeye özgü değildir, bu bölgeye özgü olanlar bile sadece akademisyenlerin değil daha geniş bir grubun ilgi alanındadır.” (Hann ve Hann, 2012:331)

Anladığım kadarıyla çalışmalarını bitmesine rağmen araştırma konuları hakkında daha bir karara varmış değiller. Hazırlamış oldukları bu çalışmanın dışında başka yerlere verdikleri çalışmalar da var mı diye düşünmekten alamıyor insan kendini.

B) YÖNTEM ve TEKNİK:

---

⁴ Cümle düşüklüğü ve anlamsızlık kitap’tan kaynaklanmaktadır.

1983-1999 yılları arasında yürütülen saha çalışmasına dayanmaktadır. Konu bölümünde sınırlarını çizmiş oldukları bölgede toplamda on yedi yıla yayılan altı araştırma gezisi yapmışlardır. 1988, 1993, 1997 ve 1999'da yaptıkları kısa gezileri araştırma izni almadan gerçekleştirmişlerdir. 1983 ve 1992 yıllarında yaptıkları saha çalışmaları sırasında Sümer ve Pazar ilçelerinde kalacak evler kiralamışlardır. 1992 ve 1993 yıllarında ilki yedi ay, ikincisi bir ay süren saha çalışmalarını yürütürler. Çalışmalarını Pazar ilçesinde yoğunlaştırırlar. İlçeye bağlı bulunan kırk bir köyün hemen hemen hepsini kısa süreliğine de olsa ziyaret ederler. Resmi kanallar aracılığıyla bütün bölgedeki köy muhtarlarına evlenme pratiklerindeki değişikliklere ilişkin anketler dağıtırlar. Sonuçlar pek verimli olmamıştır. Bu sayede yetkilileri “katılımcı gözlem” yöntemlerinin anketten daha verimli sonuçlar doğurduğuna ikna ederler.

On yedi yıla yayılan altı araştırma gezisi süresince tanıdıkları ailelerdeki demografik değişiklikleri ayrıntılı bir şekilde kaydettikleri, ortaya çıkan sonuçlarla önceki planları ve özelemleri karşılaştırma olanakları olduğunu söylemelerine rağmen, raporlarında örtülü ya da açık böyle bir bilgiye rastlamadım. Ayrıca yerleşim yerinin sınırlarının belirlenmesi tam olarak gerçekleşmemiştir. Yerel vatandaşların güvenini kazanmak, dillerini öğrenmek gibi konularda da eksiklikleri bulunmaktadır.

Yapmış oldukları gezileri de aşağıdaki şekilde yazıya dökmüşlerdir:

“Bu gezilerin çoğu kaçınılmaz olarak kısaydı; ancak bazı yerleri birkaç kez ziyaret ettik. Ayrıca bölgenin başka yerlerindeki arkadaşlarımızı, özellikle de Sümer'dekileri ziyaret etmeye devam ettik. Bu yüzden bu çalışma, ne mikro düzeyde bir çalışmadır, ne de Of vadisinden başlayarak resmi sınıra dek uzanan bütün bölgeyi kapsamaktadır. Bunun yerine, Sümer'deki küçük köylerde yürüttüğümüz ayrıntılı çalışmalara, Pazar'daki şehirli ve kırsal yerleşimlerin görece sistemli bir şekilde araştırılmasına ve Rize'ye yaptığımız bir aylık geziyi de kapsayan bölgenin öbür yerlerindeki gezilerimize dayanarak ve iç farklılaşmalarına da dikkat ederek bir bütün olarak Lazistan'ı anlatmaya çalıştık.” (Hann ve Hann, 2012:46)

Kısa saha gezilerinde bölgedeki otellerde ya da çadırda kalmalarına rağmen sonrasında ev kiralarlar. Bekâr bir araştırmacının, araştırması adına birçok alana giremeyeceği düşüncesinden hareketle eşiyile birlikte çalışırlar ve iki çocukları de yanlarındadır. Bir kadın araştırmacının olması çok önemlidir Böylesi bir durum kendilerine fayda sağlamıştır. Ancak

bu durumun, kadınlarla ilgili bilgilerin üretiminde bir faydasının olup olmadığı konusunda bir karara varmamız güçtür.

Araştırmacılar, bölgeden dışarıya işçi göçü nedeniyle erkek nüfusun azaldığı ve köylerde ki ağır işlerin kadınlara kaldığından bahseder. Buranın kadınları Anadolu'nun başka yerlerinde yaşayan kadınlardan çok daha ağır fiziksel yük taşımaktadırlar ifadesi ile Anadolu'daki kadınların çalışma koşulları ile ilgili fazla bilgiye sahip olmadıklarını gösterirler. Anlaşılan bu konuda yeterli ön çalışma yapmamışlardır. Yapmadıklarını da kendileri kitap'ta belirtmektedirler.

Çalışmalarını zengin ikincil kaynaklara dayandırdıklarını belirtiyorlar:

“Çalışmamızı zengin ikincil kaynaklara dayandırdık; çünkü Lazistan, basın yayın organlarıyla iletişim endüstrisi gittikçe gelişen, her geçen günle beraber sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacılara önemli ve ilgi uyandırıcı bilgiler sunan büyük bir devletin parçası. Türkiye'ye ilişkin, Türk toplumunun hem Ortadoğu çalışmaları hem de daha geniş bir coğrafya bağlamında kullanılabilir yönlerine ilişkin geniş bir akademik literatür vardır. Bu literatürün tümü izlek seçimimizde ve bu izlekleri ele alış biçimimizde etkili oldu.” (Hann ve Hann, 2012: 43)

Bu kitabın, modern sosyal antropolojinin yöntemleri ve bakış açılarından yola çıkılarak yürütülen araştırmalara dayandığı araştırmacılar tarafından dile getirilir. Yapılan çalışma bir alan araştırmasıdır. Katılarak gözlem, derinlemesine gözlem veri oluşturma teknikleri kullanılmıştır. Fotoğraf makinesi ve ses kaydetme cihazı kullanılmıştır. Çekilen fotoğrafların bazılarını kitap'ta yer verilmiştir. Ancak nicel verilerin araştırmaya yeteri kadar yansımadağı görülmektedir.

Araştırma yöntemlerinin antropologlarca genel olarak uygulanan yöntemlerden biraz farklı olduğunu, özellikle anketlerden daha çok faydalanmaya çalıştıklarını kendi anlatımlarından görüyoruz. Bunu yapmalarının bir nedeninin de Türkiye'deki yetkililerin bunu istemeleri olduğunu yazıyorlar. 1983 yılında ulaşabildikleri kadar çok haneye çay sanayisinin toplumsal sonuçları hakkında uzun bir anket dağıtırlar. Ayrıca geçici yarıcılardan bir örneklem seçip onlarla da anket yaparlar. Bir asistan yardımıyla Pazar ilçesindeki bahçe sahiplerinden de benzer veriler toplarlar. Bu çalışmanın kendileri için hem yorucu hem de sıkıcı olduğunu,

neyse ki ankete toplumsal cinsiyete ilişkin bazı genel sorular ekleme fırsatları sayesinde ilginç yanıtlara ulaştıklarını öğreniyoruz.

C) BULGULAR ve YORUM:

“Lazistan halkının kendi kendilerini nasıl sınıfladıklarından yola çıkarsak, bugün Lazistan’ın nüfusu dört kategoriye bölünebilir. Yerli halk için bu sınıflandırmanın hiçbir bağlayıcı değerinin olmadığını vurgulamak gerekir” ifadesiyle araştırmacılar neyi amaçlamaktadırlar. Hem halk kendi kendisini sınıflandırıyor hem de bu sınıflandırma kendileri için bir anlam ifade etmiyor. Bu sınıflandırma şu şekildedir: 1- Modern Türk Devleti’nin tanımlayıcı topluluğu olarak Türkler, 2- Laziler, 3- Hemşinli (Doğu Hemşinli, Batı Hemşinli), 4- Gürcüler. Sonra ne düşünürlerse araştırmacılar içlerinden Gürcüler’i ufak grup diye çıkartırlar ve kategoriye üçe indirirler. Bu sınıflandırmaya nasıl ulaştıkları konusunda bir veri mevcut değildir.

Saha çalışmalarının büyük bir bölümünü yürüttükleri bölgelerde Laziler, en büyük topluluğu oluşturduğu için kitapta daha çok Lazilerin yer aldığı belirtilir.

“Sonuçta, amacımıza bakınca kültür kavramının çok da yararlı olmadığına karar verdik. Yine de kültür kavramının seçkinlerce nasıl kullanıldığını görmek, ‘yerel modeller’de, sözgelimi insanların içinde yaşadıkları toplumsal koşullara ilişkin temsillerinde, kültür fikrinin yaygınlaşıp yaygınlaşmadığını araştırmak önemlidir.”

Kültür, bu çalışmada sorunsallaştırdığımız iki kavramdan biridir. İkincisi, modernitedir.

Araştırma kendi içinde çelişkilerle doludur. Bu çelişkiler araştırılan konudan tutunda Cumhuriyet döneminin değişim sürecine katkıda bulunup, bu süreci hızlandırıp hızlandırmadığı konusuna kadar birçok alanda görülmektedir.

Yaptıkları çalışmayla ilgili olabilecek materyallerin hepsini okumadıklarını, özellikle de Türk sosyal bilimcileri ve halkbilimcilerince yayımlanmış geniş çaplı çalışmaların hepsine bakamadıklarını kendi anlatımlarından görmekteyiz. Bu bir eksikliktir.

Çalışmaları sırasında dağıttıkları anketlerin yorucu ve sıkıcı olmalarından bahsetmeleri ne anlama geliyor. Sıkıldıkları ve yoruldukları bir çalışmayı neden yapıyorlar. Kendilerini zorlayanlar mı var?

Özellikle toplumsal kimliklerin dönüşümleriyle ilgilendiklerini anlatımlarında görmekteyiz. Etnik kimlikleri araştırırken yerel dilleri bilmemelerinin, çalışmalarının zayıf halkasını oluşturduğu dile getirilir. Çelişkilerle dolu tüm bu anlatımlarının doğal sonucu olarak araştırma verilerinin çözümlenmesi ve bilimsel bir netice alınması da mümkün olmamıştır.

Araştırmacılar, militan eğilim alt başlığı içinde şöyle demektedirler:

Bir başka sayfada “Birçok aktivist ahlâki çözümlenin başlangıcı olarak Atatürk’ün iktidara gelmesini gösterse de, 90’lı yıllarda Rus pazarlarının ortaya çıkması, özellikle de Müslüman olmayan kadınların gayri ahlâki davranışları toplumda namus diye bir şey kalmadığına dair söylemin güçlenmesine yol açtı. Toprak kayması, deprem ve maden kazaları gibi felaketler de bu bağlamda ilahi işaretler olarak yorumlanır.” (Hann ve Hann, 2012:268)

Yazarlar, yukarıdaki anlatımlarda geçen, “aktivist”, “ahlâki çözümler”, “gayri ahlâki davranış”, “namus diye bir şey kalmaması” gibi kavram ve söylemleriyle neyi anlatmaktadırlar. Bu ifadeler ne anlama gelmektedir, bir açıklama ve tarif yoktur. Üstelik tüm bu yukarıda anlattıklarını ve bunların sonucunda meydana gelen toprak kayması, deprem ve maden kazaları gibi felaketlerin ilahi işaretler olmasını da araştırmacılar, aktivist dedikleri militan eğilimlerin yorumları olarak verirler.

Yorumlama konusunda aşağıdaki sözler Kümbetoğlu’na aittir:

Betimsel ve sistematik analizin sonunda verinin çözümlenmesinde organize edilen, yani sınıflanan, ayrıştırılan verilerin araştırmacı tarafından yorumlanması analizin son aşamasıdır. Bu aşama metnin parçalara bölünmesinden sonra, örüntülerin tanımlanması, eğilimlerin belirlenmesi, çeşitli boyutların ortaya konmasını kapsar. Verilerin yorumlanması niteliksel veride öne çıkan ortak eğilimlerin belirlenmesi, farklılıkların ortaya konması ve anlatılanların ayrıntılarında gizlenen anlamının gün yüzüne çıkarılmasıdır. (Kümbetoğlu, 2019:154)

İki etnografin yapmış olduğu bu çalışmada; ne tür bir iş bölümü yapıldığı, hangi konuların kimler tarafından çalışıldığı veya tüm çalışmalara birlikte katılıp katılmadıkları, raporlaştırma aşamasında hangisinin daha aktif görev alıp almadığı konularında bilgi bulunmamaktadır.

Hayatlara şekil vermek alt başlığı altında şu bilgiler verilmektedir:

Dinin, her günkü kişisel ve toplumsal mevcudiyet üzerinde etkisi vardır. Bu bölümde anlatacaklarımız ne kitaplardan ne de teolojiden alınmıŐtır; gözlemlerimize ve oralıların bize anlattıklarına dayanır. Bu yerel bilgi, parçalı ve olumsaldır. Dini bilgi insanlara bütünlüklü bir dünya görüŐü sunuyormuŐ gibi görünse de genellikle hem halk arasında yaygın, kökenleri yerel olan fikirlerden hem de camilerde ve Kuran kurslarında anlatılan Ortodoks gretilerden beslenir. (Hann ve Hann, 2012:245)

Yukarıda alıntılanmıŐ olduğum yazının kendi içindeki çeliŐkileri bir yana; Kümbetoğlu'na göre, “(...) araştırmacı görüşülen kişinin neler olup bittiğine dair anlattıklarını, ancak anlatıların geçtiği koŐulların bilgisine yeterince sahipse değerlendirebilecektir (2019: 198).

D) ETİK:

Kitap'ın kapağını açaş açmaz teşekkür kısmında “En çok Lazistan halkına teşekkür etmek istiyoruz” (Hann ve Hann, 2012: 7) diye baŐlıyor. Ve bu adlandırma ile ilgili kitapta iki tane haritada bulunmaktadır. İsimlendirmeyi kendileri yapmışlardır. Bu haritalar yabancı kaynaklıdır. “Lazistan” sözcüğü ülkemizde bir blėeyi belirtmek için kullanılan sözcüklerden değildir. Buna rağmen bu adın kullanılması doğru değildir.

1982 ve 1983 yıllarında Türkiye'de geçirdikleri on ay boyunca resmi amaçlarının Doğu Karadeniz Blėesi'nde çayın satımlık ürün olarak yetiştirilmeye baŐlanmasının doğurduğu toplumsal sonuçları irdeleyen bir çalışma yürütmek olduğunu belirtmelerine rağmen; Doğu Karadeniz Blėesi'nde geçirdikleri aylar boyunca yaptıkları çalıŐmalarda ilgilerinin sadece çay sanayisi ile sınırlı olmadığı yetkililerce fark edilir. Gerçek amaçlarının blėenin örf ve âdetlerini araştırmak olduğunu söylerler ve böylece görevli memurları da kapsayan birçok kiŐiyle sessiz bir anlaŐma yapılır ve çalışmaya devam edilir. AraŐtırmanın konusu ve amacı baŐlangıçta açaık olarak yetkili makamlara bildirilmemiŐtir. Ve bu durum övünç kaynağı olarak kitapta belirtilebilmektedir. Üstelik araŐtırmanın içeriği, yazarlarının açaıklamıŐ olduğu gizli niyetlerini de aŐmıŐ, örf ve âdetlerinde dıŐına taŐmıŐtır. Bu amaçlarını Şöyle belirtirler: “ Yine de bu kitap geleneksel Lazistan hakkında değildir. Bu kitap Türkiye'nin bir blėesinin bizim tanık olabildiğimiz 20. Yüzyılın son yirmi yılına dairdir ve blėenin modernitesini, yani Kemalist cumhuriyetçilerin amaçlarının ne dereceye kadar gerçekteŐtirildiėini vurgular.” (Hann ve Hann, 2012: 26)

Kitabı okurken değerlendirdiğim bu bilgiler Belkıs Kümbetoğlu tarafından şu şekilde dillendirilir:

“Araştırma amacının, sadece görüşülen kişiye değil, izin alınma sürecinde resmi makamlara da açıklıkla belirtilmediğini görmek ülkemizde mümkündür. Bu durumu yazdıkları araştırma kitaplarında göğsünü gererek açıklayan araştırmacılar vardır. İki Buçuk Yaprak Çay adlı kitapta, Türkiye’de (kendilerinin isimlendirdiği alanda ‘Lazistan’) araştırma yapan iki yabancı antropolog, araştırma amaçlarının aslında açıkladıklarından ne kadar farklı olduğunu yazabilmektedirler. Niteliksel araştırmalarda etik kurallar ihlal edilebilmektedirler. Ve her durumda araştırmacılar bu sorunları bu ölçüde rahat raporlarına yansıtmayabilmektedirler. Niteliksel yöntemin esnek yapısını kuralsızlık anlamında algılamamak, süreç içinde aktiviteleri değerlendirmek ve farklı koşullarda ortaya çıkabilecek sorunlar için stratejiler geliştirmek etik kurallara bağlı kalınarak gerçekleştirilmelidir” (Kümbetoğlu, 2019:187-188).

Her ne kadar kitabın giriş kısmında araştırmacılar, ‘Lazistan’ sözcüğünü, kitabın konusunu oluşturan bölge için neden seçtiklerini; “Amacımız kesinlikle yeni haritaların oluşturulması gerektiğini ileri sürmek değil. Lazistan sözcüğü yalnızca bizim kullandığımız sözcüktür; “ne Türkiye’nin bu köşesinde yaşayanlar ne de Türk vatandaşları bu sözcüğü kullanır” deseler de; **‘ne Türkiye’nin bu köşesinde yaşayanlar ne de Türk vatandaşları’** cümlesi ne anlama gelmektedir. Türkiye’nin o köşesinde yaşayanlar Türk vatandaşı değil midir? Bu ifadeleri ile kendi sözlerini yalanlar duruma düşmüşlerdir. Tamda söyledikleri gibi yeni bir harita oluşturma niyetlerini kendileri açıkça belirtmektedirler. Bunu da kitap’a koydukları iki harita ile kanıtlamışlardır. Bizi ilgilendiren bölgeyi isimlendirmekte bundan daha uygun bir kelime bulamadık. “Bu noktada oluşan boşluğu doldurmamız için Lazistan sözcüğü çok uygun düşmüştür” ifadeleri de kitabın birçok yerinde kurdukları cümleler kadar anlamsız ve gülünçtür.

Kitabın “Teşekkür” kısmında “ 1982-1983’te Eğitim Bakanlığı’na verilen bir bursu aldığımızı belirtmek isteriz.” denmektedir. Bu eğitim bakanlığı hangi ülkenin eğitim bakanlığıdır. Britanya Devleti’nin vermiş olduğu burslar ve amaçları kod numaralarına kadar övülerek anlatılmasına rağmen verilen bu burs hakkında ayrıntılar neden verilmemiştir.

Çalışmalarını zengin ikincil kaynaklara dayandırdıklarını belirtmektedirler. Böylesi bir durumda; dokümanlara ulaşma, özgünlüğünü kontrol etme, dokümanların anlaşılması ve doküman verilerinin analizi, dokümanların değerlendirilmesi ve yorumu gibi kural ve aşamaları ne ölçüde yerine getirmişlerdir. Günümüzde basılı yayınların çokluğu ve erişilebilirlik kolaylıkları, hangi kaynakların güvenli, hangilerinin orijinal, hangilerinin konuyu anlamlı bir biçimde yansıtmayı, yansıtmadığı sorularını sormamıza neden olmaktadır. Kişilerden doğrudan alınan bilgiler çalışmanın ne kadarını karşılamaktadır.

Bilgilendirilmiş rıza'nın kurallarına uygun olarak; araştırmacılar kendileri hakkında yeterli bilgileri sunmaları gerekmektedir. Ama bu kurala da uyulmamıştır.

Kitap'ın sonunda verilmiş olan kaynakça ağırlıklı olarak yabancı kaynakları içermektedir.

Sosyal araştırmalarda etiğe ilişkin beş ana nokta şöyle belirtilmektedir:

- 1) Kamunun bilgi edinme hakkı,
- 2) Araştırmacının gerçeği arama ve yansıtma hakkı,
- 3) Bireyin mahremiyet ve güvenlik hakkı,
- 4) Bireylerin onay verme veya onayı geri çekme hakkı,
- 5) Araştırmacının rolü üzerinde odaklanmaktadır. (Kümbetoğlu, 2019:174-175)

Yukarıda belirtilen kriterlere her zaman uyulmadığı konusuna, sadece etik bölümünde değil, diğer bölümlerde de yeri geldiğinde değinilmiştir.

Kaynakça:

Hann, Ildiko Beller ve Hann, Chris (2012) *Doğu Karadeniz’de Devlet, Piyasa, Kimlik İki Buçuk Yaprak Çay*, çev. Pınar Öztamur, İstanbul, İletişim Yayınları.

Kümbetoğlu, Belkıs (2019) *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.